

Pregovarački tim
dogovor o o Zajed
slobodi kretanja na
predsednik Vlade R
Kosova Isa Mustafa
tekst sporazuma o z

1) Asocijacija/Zaje
asocijacija/zajedn
Zakonom o ratifika

2) Na osnovu Prvo
Vlada Kosova usv
reviziju uraditi Us
definisan Statutor

3) Statut usvaja os
opština koje su deo

Ciljevi

4) U skladu sa Prvim
ciljeve ima određiva

a) osnaživanja demo

b) nadzora nad celo

c) celokupnog nadzo

d) celokupnog nadzo

zdravstvene i socijal

e) celokupnog nadzo

g) usvajanja mera za

lokalnom nivou

h) vođenja, koordinira

БРИСЕЛСКИ СПОРАЗУМ- НЕОБРАЂЕНЕ ТЕМЕ

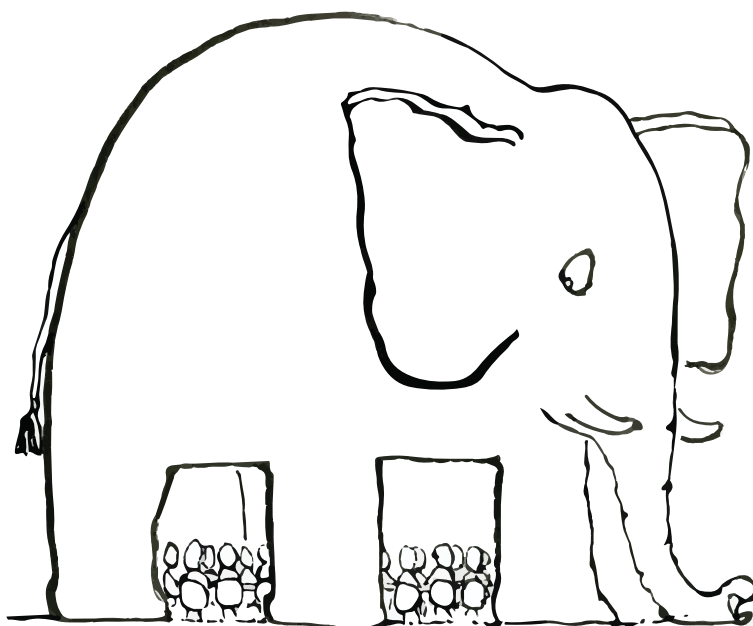
Аутори: Ненад Максимовић и Љубица Божић
Сарадник на истраживању: Ивана Божић

САДРЖАЈ

РЕЧ АУТОРА: "Слон у соби – необрађене теме"	1.
МЕХАНИЗМИ ЗАШТИТЕ ЗАЈЕДНИЦА	4.
Мониторинг права заједница	5.
Анализа стања	6.
Правилна употреба српског језика и писма	8.
Запошљавање Срба у јавном сектору	12.
Безбедност	16.
ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ	19.
Анализа стања	19.
Економска изолованост	21.
Развојне политике на локалном нивоу	22.
Донаторска политика	23.
ОБРАЗОВАЊЕ НА КОСОВУ.....	25.
Питање признавања диплома и сведочанстава.....	26.
Некомпатибилност два образовна система.....	27.
Усклађивање образовних профила са тржиштем рада.....	30.
Препоруке.....	31.
Извори	32.

РЕЧ АУТОРА:

"Слон у соби" – необрађене теме

Први споразум о принципима нормализације односа Београда и Приштине, познат као Бриселски споразум, потписан је 14. априла, 2013. године. Текст споразума има 15 тачака, које садрже договор о размени катастра, матичних књига, признавању диплома, интегрисаним прелазима, слободи кретања, из области правосуђа, енергетике, као и телекомуникације. Потписани споразуми се налазе у различитим фазама спровођења.

Овај документ, предвиђа, између осталог, и успостављање Заједнице српских општина (ЗСО). Сасвим је извесно да, приликом обележавања и треће годишњице потписивања споразума, који је од стране многих чинилаца из међународне заједнице оцењен као историјски, неће бити основана ова институција, услед размимоилажења потписница Споразума око надлежности и значаја заједнице. Конструктивна амбивалентност споразума је отворила простор за субјективно тумачење договореног тако да не постоји сагласност ни око имена саме заједнице. За српску страну у питању је заједница а за косовску асоцијација српских општина.

Резултати постигнути у досадашњем току дијалога Београда и Приштине могу се сагледати кроз систематизовани преглед до сада договореног и имплементираног у три групе питања. Прву групу чине питања и процеси произашли из политичког дела дијалога, а на основу Првог споразума о принципима који регулишу нормализацију односа, као и пратећих докумената. Другу групу чине питања произашла из тзв. техничких споразума постигнутих уз посредовање ЕУ. А трећу групу питања чине она која су проистекла из договора

направљених у циљу решавања и превазилажења мање важних, такозваних животних проблема чије постојање успорава процес нормализације односа.

Према "Извештају о напретку у дијалогу Београда и Приштине" (април, 2015.) који је објавила Канцеларија за КИМ Владе Србије, упркос напретку који је евидентан, остаје утисак да је процес дијалога и даље у великој мери оптерећен негативним утицајем неколико битних околности. Прво, то је одступање од динамике спровођења Првог споразума, која је јасно дефинисана Планом имплементације. Друго, евидентан је недостатак лидерства на терену од стране посредника у преговорима и других међународних мисија на КиМ када је у питању пуна имплементација договореног. Треће, стално настојање Приштине да се у свим темама које се покрећу у Бриселу укључи и питање статуса, што је у директној супротности са статусно неутралном формом преговора каква је на самом почетку дијалога договорена.

Са друге стране, Влада Косова, у свом извештају (новембар, 2015) истиче да је узрок спорог напретка, посебно у другој групи Споразума, неуспех Србије да спроведе договорено због одлагања или чак кршења договорених принципа. У извештају се још наводи да је за даљи напредак преговора неопходна "консолидација косовског система у северном делу Косова, интеграција косовских Срба и уклањање паралелних структура Србије на Косову".

Различити погледи две Владе, у контексту актуелних политичких прилика су очекивани, међутим оно што је заједнички садржалац свих досадашњих истраживања која су публикована од стране независних организација (међународне организације, цивилно друштво) је нетранспарентност тока преговора и примене Бриселског споразума. Бавећи се високом политиком, ушанчени у ровове сопственог тумачења одредби споразума, јачајући парадигму победе своје над другом страном, упркос нанетим неправдама, медији и политичари су избегли да у јавном дискурсу говоре о свим оним темама које суштински утичу на живот грађана.

Истраживачки тим Центра за мир и толеранцију, у оквиру пројекта "Заједнички глас", који је подржан од стране ЕУ, дошао је до прелиминарних резултата истраживања који указују да грађани српске заједнице, осим у областима које су предмет Бриселског споразума, имају и низ других проблема чије би решавање значајно утицало на квалитет њиховог живота.

За успех Бриселског процеса од посебне важности је да се дијалог Београда и Приштине прошири из бриселских канцеларија, односно да се у њега, поред разговора политичких представника Београда и Приштине, укључе и Срби са Косова о чијим се животним питањима одлучује. Део политичке елите косовских Срба од почетка преговора упозорава да би споразум са Приштином био знатно повољнији да су у његовој изради учествовали и њихови представници, а као аргумент наводе бројне проблеме у његовој имплементацији.

Задатак ауторског тима Центра за мир и толеранцију је управо био да се у општинама у којима живи већинско српско становништво прикупе, систематизују и јавно представе оне теме које су запостављене у Бриселском процесу. Истраживање и анализа стања, који су рађени за потребе овог пројекта, не подразумева само идентификовање тих проблема, већ

и конкретне мере и препоруке за њихово решавање. Током рада на пројекту Заједнички глас, аутори су на основу интервјуа, фокус група, састанака са локалним чиниоцима, организацијама цивилног друштва и истакнутим појединцима у свих десет општина (Северна Митровица, Звечан, Лепосавић, Зубин Поток, Грачаница, Ранилиг, Ново Брдо, Клокот, Партеш и Штрпце) дошли до резултата које представљамо у овом документу.

Осим тога, у циљу веће транспарентности имплементације Бриселског споразума и његове медијске видљивости policy brief "Слон у соби – необрађене теме" ће бити увод у јавне телевизијске дебате и документарне филмове који ће, са аспекта грађана, анализирати резултате овог истраживања.

Наравно, овим документом се интересовање за ову тему не завршава. Напротив, наша је жеља да на овај начин подстакнемо носиоце власти и доносиоце одлука, цивилно друштво, медије и све грађане да кроз наредне пројектне или редовне активности наставе да се баве анализом проблема и њиховим решавањем који су на добробит, пре свега, српске заједнице, али и целог друштва.

Покушали смо да избором теме истраживања укажемо на "слона у соби" и укључимо шири спектар учесника у процес креирања сопствене будућности. Није у питању живот у који верујемо већ учешће у планирању живота.

Центар за мир и толеранцију

МЕХАНИЗМИ ЗАШТИТЕ ЗАЈЕДНИЦА

Правни оквир

У складу са одредбом Закона о заштити и промоцији права заједница и њихових чланова¹, вредност Косова представља његова верска, етничка, лингвистичка разноликост која је основа за развој уређеног демократског друштва у коме функционише владавина закона. Кључне законске одредбе везане за права заједница на Косову налазе се у Уставу Косова, Закону о заштити и промоцији права заједница и њихових чланова, Закону о локалној самоуправи као и Закону о употреби језика на Косову. Највиши правни акт, Устав Косова у члану 59. уређује права заједница и њихових припадника. Припадници заједница имају право, појединачно или у оквиру заједнице, да:

- (1) изражавају, одржавају и развијају своју културу и чувају суштинске елементе свог идентитета, односно, вероисповест, језик, традицију и културу;
- (2) стичу јавно образовање на једном од званичних језика Републике Косово, по свом избору на свим нивоима;
- (3) стичу предшколско, основно и средње образовање на свом језику, у обиму који је прописан законом, где је темељ оснивања посебних разреда или школа нижи него што је обично одређено за образовне институције;
- (4) оснивају и управљају сопственим приватним образовним и установама за обуку, којима се може одобрити финансијска помоћ у сагласности са законом и међународним стандардима;
- (5) слободно користе своје језике, како приватно, тако и у јавности;
- (6) користе своје језике и писмо, у складу са законом, у односима са општинским властима или њиховим локалним канцеларијама у областима у којима представљају довољан удео у становништву. Трошкове за услуге тумачења или превођења сnose надлежни органи;
- (7) користе и истичу симболе заједнице у складу са законом и међународним стандардима;
- (8) лична имена пишу у изворном облику и писму на свом језику, као и да поврате изворна имена која су била принудно промењена;
- (9) користе локалне називе улица и других топографских ознака које одражавају и узимају у обзир мултиетнички и мултијезички карактер дате области;
- (10) имају загарантован приступ и посебну заступљеност у јавним медијима, као и програме на свом језику у складу са законом и међународним стандардима;

¹ Article 1.1, Law on Protection and Promotion of the Rights of Communities and their Members in Kosovo

(11) оснивају и користе своје медије, укључујући пружање информација на свом језику, између осталог, путем дневних новина и кабловских сервиса, као и коришћење резервисаног броја фреквенција за електронске медије у складу са законом и међународним стандардима. Република Косово ће предузети све мере које су потребне да би се осигурао међународни план фреквенција који омогућава косовским Србима приступ лиценцираном независном телевизијском каналу на српском језику на целој територији Републике Косово;

(12) уживају неометане међусобне контакте у Републици Косово и успостављају и одржавају слободне и мирољубиве контакте са лицима из било које државе, а нарочито са онима са којима имају заједнички етнички, културни, језички и верски идентитет или заједничко културно наслеђе у сагласности са законом и међународним стандардима;

(13) уживају неометане контакте са локалним, регионалним и међународним невладиним организацијама и учествују без дискриминације у њиховим активностима;

(14) оснивају удружења за културу, уметност, науку и образовање, као и школска и друга удружења за изражавање, неговање и развој свог идентитета.

У складу са члановима Устава Косова 22. и 58.2., осим уставно загарантованих права, Косово примењује међународне стандарде за заштиту људских и мањинских права. То су: Оквирна конвенција за заштиту националних мањина Савета Европе, Универзална декларација људских права Уједињених Нација, Европска конвенција за заштиту основних слобода и заштиту људских права, Међународна конвенција о заштити грађанских и политичких права, као и Европска повеља о заштити регионалних и мањинских језика.

Мониторинг права заједница

Оцене великог броја међународних институција које надгледају спровођење владавине права на Косову наводе да постоји велики раскорак између уставних и законских права мањинских заједница и спровођења закона. Механизми косовских институција за надгледање спровођења институционално загарантованих права су недовољно развијени да права оцењују у целини, недостаје одговарајући методолошки приступ процени испуњења права заједница, а не постоји ни једна институција која је одговорна за процену стања заједница и, сходно томе, није учињен напор да се промени досадашњи приступ.

Надгледање права заједница се спроводи на локалном и централном нивоу. У зависности од питања општински органи подносе извештаје различитим институцијама. Главни орган

одговоран за надгледање права заједница је Општинска канцеларија за повра так и заједнице у чијем оквиру функционише Општинска јединица за људска права. Ова канцеларија подноси извештаје Министарству за локалну самоуправу и Министарству за заједнице и повратак. Обе институције су одговорне за надгледање права заједница на централном нивоу и користе одвојене механизме за праћење спровођења. Министарства подносе извештаје на питања везана за права заједница Канцеларији за питања заједница при Кабинету премијера Косова, док се извештаји на питања која шире дотичу људска права, питања равноправности полова као и једнаких могућности, подносе Саветодавној канцеларији за добру управу. Институција Омбудсмана на Косову је независно тело које надгледа спровођење владавине права и испуњење људских и мањинских права.

Анализа стања

Пројектн и задатак : Задатак ауторског тима Центра за мир и толеранцију је био да се у општинама у којима живи већинско српско становништво прикупе, систематизују и јавно представе оне теме које су запостављене у Бриселском процесу.

Методологија: Интервјуи, фокус групе, састанци са локалним чиниоцима, организацијама цивилног друштва и истакнутим појединцима

Локације: Северна Митровица, Звечан, Лепосавић, Зубин Поток, Грачаница, Ранилиг, Ново Брдо, Клокот, Партеш и Штрпце

Увод у тему:

Косово се својим највишим правним актом декларише као демократско и мултиетничко друштво, али да би то заиста и постало неопходно је да створи механизме за делотворно учешће мањинских заједница у раду институција и процесима доношења одлука на централном и локалном нивоу. Постојање правне регулације за заштиту и унапређење права заједница на Косову није довољно. У одређеним областима постоји потреба за обезбеђивањем додатних мера и услова како би се постигла њихова потпуна примена. Припадници мањинских заједница се суочавају са бројним изазовима. Чак и када постоје институције и механизми за транспарентност и одговорност све заједнице морају учествовати да би постојала демократија. Срби са Косова су искључени из процеса преговарања и доношења одлука те им се решења намећу. Интеграцију мањинских заједница онемогућује недостатак политичке воље албанских политичких актера за развијање партнерства са српском заједницом. Са друге стране, представници Срба у косовским институцијама би требало активније да учествују у одбрани интереса заједнице коју заступају и да износе своје ставове.

Слобода изражавања на матерњем језику је уставна обавеза, али је и поред тога очигледан проблем кршења овог права.

Посебно поглавље (10) и (11), члан 59. Устава Косова наводи да „заједнице имају загарантован приступ и посебну заступљеност у јавним медијима, као и програме на свом језику у складу са међународним стандардима“. Такође се наводи „да имају права да оснивају и користе своје медије, укључујући пружање информација на свом језику, између осталог, путем дневних новина и кабловских сервиса и коришћењем резервисаног броја фреквенција за електронске медије, у складу са законом и међународним стандардима“. Став српских медија и српских невладиних организација на Косову је да нису испоштована основна начела која произилазе из уставне обавезе Косова. Уместо независног ТВ канала на српском језику који би имао фреквенцију и који би покривао целу територију Косова постојећи ТВ канал, РТК 2, нема фреквенцију и доступан је само преко кабловских оператера, док на северу Косова није доступан ни на тај начин. Распрострањено је мишљење да је због непостојања независног Управног одбора угрожена независност уређивачке политике као и самог ТВ канала. Формирање телевизијског канала на српском језику мора да предвиди да тај канал има посебан Управни одбор, независни извор финансирања у циљу објективног, непристрасног и независног извештавања.

Језик је основно средство које олакшава ефикасно учешће у друштвеним процесима. Правни оквир пружа гаранције за заштиту језичких права косовских Срба али је потребно побољшати његову примену и спровођење у пракси. Услед недостатка капацитета, квалитет превода закона на српски језик је на незадовољавајућем нивоу, док питање употребе писма није наглашено на правној основи. Лош квалитет превода представља додатну препреку за ефикасно учешће заједница у јавним пословима. Ово се одражава и на њихов степен поверења у институције и владавину права.

Питање безбедности је од изузетне важности на северу Косова. Косовске институције су дужне да сваку заједницу заштите од свих извора, облика и носиоца угрожавања. Кривични закон Косова санкционише јавно подстицање националне, расне, верске и етничке мржње, раздора и нетрпељивости. Међутим, напади на припаднике косовских Срба, њихову имовину, верске објекте и даље су присутни.

Ови напади доводе у питање њихову безбедност и слободу кретања и тако ометају њихов приступ услугама и уживање основних права. Оваквој ситуацији доприноси и неефикасно функционисање тужилаштва и судства у процесуирању етнички мотивисаних напада и тиме стварању атмосфере некажњавања и небезбедности. Не чуди податак да највећи степен поверења, условно речено, грађани имају у привремене институције на северу, односно у

институције које раде по српском систему,² изван правног и институционалног оквира Косова, а које су 2015. године расформиране. Поред питања безбедности и политичке несигурности, незапосленост припадника мањинских заједница представља велики проблем. Тренутна заступљеност мањинских заједница у јавним службама и јавним предузећима је испод прописане квоте, што угрожава могућност заједница да постану активни чланови косовског друштва и на тај начин ефикасно заштите и промовишу своја права. Неопходна је већа партиципација представника српске заједнице у косовским институцијама.

Косово се преко свог националног законодавства, обавезало да поштује низ међународних и европских уговора и развије свеобухватан законодавни, политички и институционални оквир за обезбеђивање и заштиту права мањинских заједница. Они су обавезујући само на папиру, оно што недостаје је њихова примена у пракси, посебно позивање на одговорност за кршење закона. То доводи у питање постојање политичке воље и посвећеност институција да примени усвојене домаће и међународне стандарде и тиме омогући интеграцију мањинских заједница. У наставку овог документа су садржајније изложени проблеми са којима се свакодневно суочава српска заједница на Косову.

Правилна употреба српског језика и писма

Скупштина Косова је усвајањем Закона о употреби језика³ (ЗУЈ), 2006. године обезбедила равноправан статус и употребу српског и албанског језика као службених језика на Косову. Сва документација, комуникација и функционисање институција се мора обављати двојезично. Према овом закону, на општинском нивоу као службени језици могу бити признати језици заједница које чине најмање 5% укупног броја становништва, језик заједница које чине од 3% до 5% општинског становништва, као и језик који се традиционално говори у једној општини. Косовске институције су дужне да поштују вишејезични карактер косовског друштва. Поред ЗУЈ-а, језичка права на Косову гарантована су Уставом и Законом о заштити заједница и њихових припадника. У складу са усвојеним међународним стандардима и уставноправним системом требало би подстаћи примену правног оквира у пуној мери. Примена политике једнаких могућности је основни елемент демократског и мултикултуралног друштва. Ситуација је у пракси другачија. Остваривање права на службену употребу језика мањинске заједнице је сложен процес који поред институционално-правног основа захтева да се створе и други услови за његово остваривање. Због ограничених финансијских средстава, незаинтересованости политичких лидера и недостатка стручног кадра, који би се бавио преводом косовских закона на српски језик, квалитет превода је на незадовољавајућем нивоу.

² НВО Центар за мир и толеранцију и Актив, Истраживање јавног мњења у четири општине на северу, септембар 2015. године.

Видети: <http://ngoaktiv.org/fajlovi/Views%20of%20the%20citizens%20in%20north%20Kosovo.pdf>

³ Закон о употреби језика бр. 02/Л-37

Истраживања франкфуртских „Вести“ показују да је у преводу косовског Кривичног закона на српски језик направљено више од 5500 грешака. Поред граматичких, лексичких и словних грешака примећене су и грешке у изостављању делова текста закона који се налазе у верзији закона преведеног на албански језик. Ово је посебно проблематично у кривичним законима где и најмањи несклад може променити смисао и довести до погрешних интерпретација закона.

Тако је у преводу закона на српски језик изостављен део да се за неко кривично дело, поред казне затвором, казна може заменити новачном казном што представља и чин дискриминације и занемаривања. У поменутом закону у албанској и енглеској верзији се користи термин „одбити напад“ а у српској верзији „избећи напад“. Значење закона се губи у преводу. У истраживању франкфуртских Вести „Право на језик“, које је спровела новинар Јелена Петковић, уочено је више од 4.000 грешака у преводу косовског Устава и седам закона на српски језик који су, по мишљењу српских посланика који су гласали за те законе у Косовском парламенту, најзначајнији за српску заједницу. У два веома важна закона, Закону о катастру и Закону о власништву, има 1.500, односно 354 грешке у преводу. Закон о несталим лицима има само девет страна и 198 грешака у преводу. Потребно је обезбедити механизме за осигуравање квалитета превода пре усвајања закона. Министарство има своју преводилачку службу која је одговорна за превод предлога закона из надлежности министарства док сама Скупштина располаже Дирекцијом за језичке услуге која преводи само документа настала у Скупштини. У поменутој Дирекцији нема професионалаца који пружају услуге писаног и усменог превођења чији је матерњи језик српски, а када су у питању професионалци који пружају услуге коректуре само две особе говоре српским као матерњим језиком.

Први нацрт законског текста обично припрема и преиспитује министарска радна група само на албанском језику. Превод на српски и енглески језик ради се тек када је први нацрт закона завршен и на захтев радне групе. Овде настаје знатан број језичких грешака што указује на потребу за ангажовањем већег броја квалификованог стручног кадра преводилачке службе министарства. Због буџетских ограничења у јавном сектору, позиције преводиоца попуњавају особе без одговарајућих квалификација што иде на уштрб квалитета превода предлога закона. Временски рок од десет дана за превођење, коректуру и стандардизацију нацрта закона је кратак с обзиром на недовољан број тренутно ангажованих професионалаца, посебно оних чији је матерњи језик српски. Сваки нацрт закона који се подноси у Скупштини мора да буде израђен на албанском, српском и енглеском језику. За усвајање одређених аката, поред две трећине гласова посланика, потребна је и подршка две трећине гласова посланика из редова мањинских заједница. Имајућу то у виду, велика је одговорност српских посланика у Скупштини Косова који би требало да у својим посланичким групама усагласе акције и одбију разматрање предлога

закона чији квалитет превода није на задовољавајућем нивоу. Паралелно са усвајањем регулативе потребно је изградити капацитете за ефикаснију примену права на употребу језика. Припадници мањинских заједница, на општинском нивоу, сусрећу се са проблемима у усменој и писаној комуникацији са јавном управом што је последица недостатка финансијских, људских и техничких ресурса. **Проблеми у коришћењу српског језика нису само у званичној комуникацији од стране локалних институција, већ је проблем и то што се на правној основи није јасно нагласило питање употребе писма. Као предуслов за поштовање језичких права неопходно је затражити коришћење ћирилице у свим званичним документима. Српско писмо, ћирилица, није заступљено у јавним документима на Косову. Велике грешке утврђене су у погледу коришћења српског језика, нарочито што нека слова нису уопште употребљена или су замењена другим симболима.**

Вишејезичност косовског друштва је законска обавеза а не питање политичке воље. Потребно је покренути иницијативу да се законски одреди српско писмо у званичној употреби на Косову односно да се дефинише употреба ћирилице уместо амбивалентног тумачења „српски језик и писмо“. У складу са поштовањем ЗУЈ-а, потребно је обезбедити да сви службени документи, закони, прописи буду објављени на службеним језицима. Преоптерећеност послом, недовољан број квалификованог особља, слаба заступљеност припадника језичких мањина, узрокују лош квалитет услуга. Преко средстава јавног информисања и акцијама невладиних организација грађанима Косова и запосленима у јавним институцијама требало би приближити обавезе институција које произилазе из Закона о употреби језика и подигнути свест мањинских заједница о њиховим језичким правима. На тај начин, грађанима би било омогућено да више учествују у остваривању својих права на употребу језика, као и да пријаве случајеве његовог кршења, упуте жалбу органу који онемогућава право да користе српски језик у јавним процедурама и да о томе информишу Канцеларију повереника за језике (КПЈ). Успешна примена законодавног оквира за употребу језика захтева делотворне механизме надзора/контроле квалитета. У циљу спровођења закона, очувања, промоције и заштите српског језика као службеног језика и осигуравања равноправног статуса на Косову, 2012. године основана је КПЈ у склопу Кабинета премијера. Канцеларија повереника за језике је одговорна за одговарајућу примену закона о употреби језика од стране јавних институција и подноси извештај Влади и скупштини Косова.⁴ Као помоћни механизам ове Канцеларије постоји Мрежа за језичку политику која се састоји од контакт особа свих владиних институција, које сарађују са Канцеларијом, у циљу спровођења закона. Канцеларија у саставу стално запослених нема лекторе и преводиоце а тиме ни могућност да лекторише предлоге закона. Овлашћења КПЈ нису довољна да се на ефикасан начин казне сва правна и физичка лица која крше законске одредбе. Досадашња пракса примењених мера од стране КПЈ, за кршење закона о језику, показује да је искључиво коришћена медијација као механизам за

⁴ Regulation on the Office of the Language Commissioner, Articles 17 – 18.

решавање спорова док КПЈ ни у једном случају није изрекла мандатну казну за одговорну институцију која крши закон о језику.

Да би се побољшала ефикасност рада Канцеларије потребно је, поред њене улоге надзорног тела, обезбедити и њено активно учествовање у контроли квалитета који би осигурао прецизан и тачан превод. Један од начина је да се дају овлашћења КПЈ да формира стручну комисију, састављену од истакнутих правника-лингвиста и професионалаца који пружају језичке услуге, која ће вршити проверу квалитета превода закона на српски језик и отклонити недоследности у преводима.

Узимајући у обзир важност коју има КПЈ неопходна су адекватна финансијска средства која би обезбедила довољан број квалификованих преводиоца, техничку опрему, сталне обуке, радни простор. Овде је од великог значаја подршка међународних донација у обезбеђивању додатних финансијских средстава. Према подацима Канцеларије повереника за језике, укупан број језичких стручњака у језичким службама централних косовских институција је 48, од којих 41 говори албански као свој матерњи језик, а само један преводац има српски као матерњи језик, док петоро није желело да се изјасни. Тренутно је у изради стратегија за побољшање примене Закона о употреби језика – Стратегија за језичка права, која предвиђа формирање професионалне службе за превођење. Служба ће функционисати у склопу Канцеларије премијера и требало би да буде одговорна за одобравање преведених званичних докумената од јавног значаја. Један од предлога је да поменута служба за превођење окупи све преводиоце којима расположу централне институције у једно тело. На тај начин би могло боље да се одговори на захтеве и потребе министарстава. Када би свих 48 преводаца било окупљено у једној централној институцији могли би да размењују искуства и поспеше свој рад, за разлику од тренутно стања где су раштркани по различитим институцијама.

Могућност мањинских заједница да активно учествују у процесима одлучивања на свом матерњем језику је од изузетне важности за ефективно учешће у друштвено политичким процесима као и очување идентитета и унапређење њиховог положаја.

Постојање правних одредби је неопходно, али не и довољно, да би се закон спроводио. Неправилности у примени Закона о употреби језика су очигледне, како због недостатка људских, техничких и финансијских ресурса, тако и због непостојања политичке воље да се отклоне правне и фактичке препреке у његовом спровођењу. Поштовање језичких права у службеној употреби подржава начело једнакости и недискриминације и обавезује надлежне институције да створе услове за уживање ових права.

Запошљавање Срба у јавном сектору Косова

Устав Косова наводи да заједнице имају право на правичну заступљеност у јавним институцијама и предузећима. Законске основе за уређивање питања запошљавања припадника мањинских заједница у јавном сектору на Косову су и Закон о јавној служби⁵ и Уредба о процедурама за правичну заступљеност невећинских заједница у јавном сектору на Косову.⁶

Постојање Уставног и законског оквира не гарантује и њихову примену. У пракси косовске институције и јавна предузећа не поштују Уставом и законом прописани минимум заступљености припадника мањинских заједница. Припадници српске заједнице су, такође, и даље недовољно заступљени у јавној администрацији на Косову, како на централном тако и на општинском нивоу.

Канцеларија за питања заједница при Кабинету премијера је у 2013. години урадила процену запошљавања припадника невећинских заједница у јавним службама и јавним предузећима на Косову.⁷ На основу прикупљених података из 104 јавне институције, овај извештај показује да у 2013. години независне агенције и општине имају највећу просечну стопу заступљености невећинских заједница (8,9% и 8,8%, за сваку посебно). Удео припадника српске заједнице међу јавним службеницама у независним агенцијама износи 5,5%.⁸ Заступљеност припадника мањинских заједница у јавним службама локалне управе (8,8%) је побољшана, између осталог, и због процеса територијалне децентрализације у склопу које су основане нове општине које предводе невећинске заједнице.⁹ Установе локалне управе најбоље испуњавају обавезе које се тичу укључивања недовољно заступљених заједница. Закон о јавној служби дефинише статус јавних службеника као радника министарстава, извршних агенција, институција при влади (Канцеларија премијера

⁵ Закон о јавној служби 03/Л/149.

⁶ Уредба 04/2010 о процедурама за правичну заступљеност невећинских заједница у јавном сектору на Косову.

⁷ Канцеларија Премијера/Канцеларија за питања заједнице, Процена запошљавања припадника невећинских заједница у јавним службама и јавним предузећима на Косову, мај, 2013.

Овај извештај је заснован на анкетама које су спроведене у априлу 2013. године у 104 јавне институције. Анкете су спроведене у 19 министарстава, 3 представничке институције, 22 извршне агенције, 21 независна агенција, 4 јавна предузећа и 35 општина. Видети: http://www.zck-ks.net/repository/docs/Procena_zaposljavanja.pdf

⁸ Просек који је већи од њиховог процењеног удела у укупном броју становништва.

⁹ Седам нових општина је додато локалним властима 2013. године, не рачунајући општине на северу Косова. Седам нових општина су: Јуник, Мамуша и Елез Хан (основане 2007. године), Грачаница, Клокот – Врбовац, Ранилуг и Партеш (основане 2009. и 2010. године).

Косова, Канцеларија председника Косова као и Скупштина Косова). Члан 11., поменутог закона, прописује да би, на минимум 10% позиција на централном нивоу, требало да буду заступљени припадници мањинских заједница док на општинском нивоу запошљавање припадника заједница у јавном сектору мора бити у складу са заступљеношћу заједнице у демографској структури те општине. Заступљеност припадника мањинских заједница у јавним установама (укључујући сва министарства и представничке институције) је 6,6%, што показује ниску стопу заступљености у односу на прописану минималну квоту од 10%. Посебно би требало имати у виду да је овим процентом обухваћен и број запослених припадника мањинских заједница у Министарству за заједнице и повратак. Без запослених у том министарству стопа би била мања (6%).

Са друге стране, постоје министарства у којима нема Срба или имају јако ниску стопу заступљености као, на пример, Министарство за Европске интеграције, Министарство правде или Министарство животне средине и просторног планирања. Закон о јавној служби прописује праведну и пропорционалну заступљеност у институцијама јавне администрације на локалном и централном нивоу. Међутим, пракса показује да су руководеће позиције у јавним институцијама „резервисане“ за припаднике већинских заједница, док су припадници мањинских заједница углавном запослени на стручним и административним положајима. Овде није питање недостатка потребних стручних квалификација мањинских припадника већ непризнавање, од стране косовске Владе, диплома Приштинског универзитета са истуреним седиштем у (северној) Митровици које поседује већина Срба на Косову.

Јавна предузећа су један од највећих послодаваца на Косову, међутим, не показују добре резултате у погледу заступљености мањинских заједница међу запосленима. Устав изричито прописује заступљеност заједница у државним установама и јавним предузећима. Члан 61. Устава Косова предвиђа да „заједнице и њихови припадници имају право на правичну заступљеност при запошљавању у јавним органима и јавним предузећима на свим нивоима, посебно у полицијској служби у областима где живи дата заједница [...]“¹⁰ Закон о јавним предузећима,¹¹ наглашава обавезу јавних предузећа да успоставе правичне услове за запошљавање и одговарајућу заступљеност заједница, али не поставља тачну квоту нити успоставља обавезу запошљавања припадника мањинских заједница. Према извештају Канцеларије, јавна предузећа имају најнижу просечну стопу заступљености невећинских заједница (2,2%) зато што ни једно лице које је запослено у јавним предузећима није јавни службеник тако да јавна предузећа нису обавезна да испуне квоту од 10%. Међутим, предузећа су у јавном власништву и имају одговорност за спровођење владиних активних мера запошљавања припадника мањинске заједнице. Одговорност за овакво стање, дискриминацију и недовољну заступљеност Срба у јавном сектору Косова, је на косовским институцијама али и на српским представницима у тим институцијама који би требало да

¹⁰ Устав Косова, члан 61.

¹¹ Закон о јавним предузећима 03/Л-087.

инстистирају на примени закона и увођењу казних мера за оне који одбијају његово спровођење.

Овом проблему је мало пажње посвећено и од стране међународних организација. Косовска Влада се обавезала да изгради укључиву и мултиетничку јавну службу што подразумева обавезу свих јавних институција на одређене квоте за запошљавање јавних службеника из реда мањинских заједница као и испуњавања обавезе примена одређених акционих мера запошљавања. Државне управе су дужне да примењују најмање 6 од 14 предложених активних мера запошљавања. Активне мере запошљавања Министарства јавне управе су осмишљене са циљем да појачају интеграцију припадника мањинских заједница у јавним службама и требало би да се спроводе „све док квоте за заступљеност припадника мањинских заједница [...] не буду испуњене“. Ове активне мере обухватају: кампање информисања јавности (мере: 1, 2, 3 и 4), позитивну дискриминацију (мера: 5), стажирање, стипендије и програме обуке за подносиоце пријаве за посао (мере: 6, 7 и 8), обуку јавних службеника из реда невећинских заједница (мере: 9, 10 и 11), радионице о укидању дискриминације (мера: 12), и мере међуинституционалне сарадње (мере: 13 и 14). Да би се побољшала заступљеност мањинских заједница институције имају обавезу да примењују политику једнаких могућности, једнаке заступљености и мере позитивне дискриминације кроз примену активних мера запошљавања. И поред законске обавезе институција које врше запошљавање да спроведу најмање 6 од 14 акционих мера, ни једна косовска институција се овога није придржавала у потпуности.

У поменутом извештају Канцеларије за питања заједнице при Кабинету Премијера¹², 75-90% установа је изјавило да објављује огласе за нова радна места на језицима мањинских заједница (мера 1: Објавити слободна радна места на свим званичним језицима у штампи и на службеним интернет страницама) и да примењују мере позитивне дискриминације (мера 5: У случају постојања два кандидата, који једнако заслужују постављање на радни положај изабрати кандидата који је припадник недовољно заступљене заједнице). Више од 50% установа је пријавило да ради на допирању до припадника мањинских заједница (мера 2: Непосредно се усмерити на заједнице дистрибуирањем огласа о слободним радним местима на локацијама где су припадници мањинских заједница најприсутнији; мера 3: Основати програме за обуку кандидата из невећинских заједница у сарадњи са регионалним канцеларијама за запошљавање; мера 4: Направити напоре за утврђивање и прикупљање радних пријава од припадника недовољно заступљених заједница) и да пружају обуке за стручно напредовање државних службеника из реда мањинских заједница (мера 9: Пружити обуку како би се помогло напредовање, развој каријере или изградња вештина запослених припадника недовољно заступљених заједница који немају посебну стручност, али показују потребне потенцијале (у сарадњи са косовским Институтом за јавну администрацију).

¹² Канцеларија Премијера/Канцеларија за питања заједнице, Процена запошљавања припадника невећинских заједница у јавним службама и јавним предузећима на Косову, мај, 2013.

Пракса показује да постоји доста простора за ревидирање и допуну усвојених мера у циљу њиховог ефикаснијег спровођења. Поред објављивања конкурса на оба службена језика, ретко која институција је преузела активности у циљу обавештавања припадника мањинских заједница о упражњеним радним местима. Овде је потребно да се јасно одреде средства и посредници за циљано информисање припадника мањинских заједница о слободним радним местима и могућностима за запошљавање. У овај процес могу бити укључени и припадници организација цивилног друштва који имају капацитете за информисање становништва. Имајући у виду непостојање штампаних медија на српском језику, као и немогућност објављивања огласа за посао преко медија из централне Србије који се прате на Косову, неопходно је затражити промену мера које би обухватиле и електронске медије на Косову на српском језику.

Објављивање огласа за слободна радна места на српском језику у албанским новинама не пружа довољно могућности припадницима српске заједнице да на одговарајући начин добију те информације. Потребно је тачно навести која инстанца је одговорна за утврђивање и прикупљање радних пријава од припадника заједница који нису довољно заступљени.

Рад регионалних канцеларија за запошљавање се може побољшати кроз систем обуке радника и отварањем посебних одељења која ће вршити обуку кандидата из мањинских заједница. Како су недовољне квалификације наведене као разлог слабе заступљености, потребно је, у сарадњи са регионалним и локалним канцеларијама, направити систем обуке и преквалификације апликаната за посао из мањинских заједница.

Између 40% и 50% установа нуди програме стажирања (мера 6: Основати програм за стажирање за припаднике недовољно заступљених заједница) и стручног усавршавања (Мера 8: Основати програме стручне обуке, укључујући и курс језика). Овде је неопходно унапредити систем стажирања и стажистима пружити стручну подршку, како у току стажирања, тако и приликом тражења посла. Имајући у виду да стажирање може бити неплаћено, установама би била пружена прилика да пронађу младе таленте из мањинских заједница а да при том немају финансијских обавеза. С друге стране, стажисти би стекли искуство у раду у јавним службама. С обзиром на то да већина државних службеника ради на административним и стручним положајима, а не на руководећим, ово је вероватно и један од показатеља које обуке су потребне државним службеницима из реда мањинских заједница. То су обуке стажиста из области административне писмености, познавања косовског закона и званичних језика, као и вештине руковођења. С обзиром на чињеницу да на Косову не постоји ниједан центар за стручно оспособљавање у српским срединама, неопходно је лобирати за отварање Центра за стручно оспособљавање у свим општинама са већинским српским становништвом. Министарства, у просеку, обезбеђују 1,5 недељу обуке

по државном службенику из реда мањинске заједнице што је недовољно за стицање потребних вештина и знања.

Мање од 35% установа има програме стипендија (мера 7: Основати програм стипендирања или додељивања новчаних награда за припаднике недовољно заступљених заједница), саветовања, обуке на радном месту, радионице о забрани дискриминације, стратегије заједничког запошљавања и сталне спискове кандидата из реда мањинских заједница (мера: 10,11,12,13,14).

Потребно је информисати званичне институције о њиховим обавезама које произилазе из званичне политике и инсистирати на примени активних мера запошљавања. С обзиром на то да не постоји механизам за праћење обављања послова централних и локалних установа у погледу испуњавања законских обавеза да запосле припаднике мањинских заједница, неопходно је затражити успостављање тог механизма. На основу тога би се извршиле процене испуњености наведених мера, процене за потребним променама, утврђивањем рокова и одговорности за њихово неспровођење, уз примену казних мера .

Безбедност

Косово поседује правне механизме који би требало да осигурају безбедност, али је потребна њихова пуна примена како би се безбедност припадника мањинских заједница побољшала. Влада Косова се декларативно обавезала да поштује Европску конвенцију о заштити националних мањина која поставља неке од кључних међународних стандарда за заштиту и промовисање права мањинских заједница. Усвојени законски прописи, такође, гарантују права заједница. Закон о заштити и промовисању права заједница и њихових припадника,¹³ налаже институцијама Косова да предузму све неопходне мере како би заштитиле оне који могу бити предмет претњи, непријатељског понашања или насиља због свог националног, етничког, језичког или верског идентитета. Косово се овим законом обавезало да ће заштити слободу кретања, безбедност и сигурност припадника заједница у читавој земљи.

Међутим, инциденти који погађају мањинске заједнице на Косову имају негативан утицај на сигурност и безбедност заједнице. Косовски Срби се суочавају са великим бројем потенцијално етнички мотивисаних напада (ПЕМИ). Напади на припаднике мањинских заједница, њихову приватну имовину и места културног и верског значаја у великој мери утичу на изазивање страха, ограничену слободу кретања и приступ основним правима. Институције су дужне да делују превентивно и да грађанима обезбеде сталну заштиту, а не привремену.

¹³ Видети: http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=148&lang=bh

Неопходно је да албанска политичка јавност континуирано осуђује све нападе на припаднике српске заједнице, али и да институције доследно спроводе правни и регулаторни оквир како би потенцијални актери будућих инцидената били обесхрабрени.

Често подизање тензија, путем медија, непромишљеним изјавама политичких лидера додатно доприноси стварању страха и неповерењу у институције. Пракса је показала да је јавна осуда безбедоносног инцидента, одлазак на место инцидента и разговор са погођеном заједницом имала позитиван утицај на стварну безбедност и осећај безбедности код погођене заједнице. На општинском нивоу, механизам одговоран за заштиту и промовисање сигурности и безбедности мањинских заједница је Општински савет за безбедност заједница (ОСБЗ) који би требало да буде основан у свакој општини. ОСБЗ би могао да буде од суштинског значаја за смањење етнички мотивисаних инцидената у општинама у којима делује. Савет има мандат да гради поверење између полиције и заједница, да на локалном нивоу повећава свест о питањима безбедности, да указује на локалне проблеме и предлаже планове за њихово решавање. Ове савете чине представници полиције, општинских структура, цивилног сектора, етничких и верских заједница и делују као главна консултативна тела за питања безбедности заједница на општинском нивоу.

Међутим, постоји доста простора за унапређење његовог рада. Поред консултативне улоге, мандат савета би могао да обухвати и локалне безбедоносне анализе. Потребно је развијати програме који одговарају потребама заједнице и које су у интересу њених чланова. Од изузетне важности је комуникација и сарадња са саветима суседних општина, размена информација и добрих пракси, сарадња са релевантним установама, као и са цивилним друштвом који могу пружити помоћ у мобилисању средстава за решавање конкретних питања. Како савет није испунио своју обавезу да осигура правичну заступљеност свих етничких заједница који живе у датој општини, неопходно је изградити капацитете и обезбедити бољу заступљеност мањинских заједница на локалном нивоу у тим телима. Такође чланови савета, који су припадници мањинских заједница, требало би да активно учествују у раду тог тела и да својим редовним присуством заступају интересе своје заједнице. На тај начин савет би се усредсредило на безбедоносне инциденте и претње којима су изложени припадници мањинских заједница. У процесу надгледања и процене рада савета, поред ОЕБС-а и УНМИК-а, требало би успоставити сарадњу и са осталим релевантним организацијама. Министарство унутрашњих послова израдило је Националну стратегију за безбедност заједница и Акциони план деловања, за период 2011. до 2016. године¹⁴, у којој дају добар оквир и јасно дефинисане кључне области у којима су интервенције за побољшање безбедности потребне. Међутим, ови оквири више делују као циљеви а не као опис активности које би требало да предузму одговорне институције. У

¹⁴ Министарство унутрашњих послова Косова, Национална стратегија за безбедност заједница и План деловања за период 2011. до 2016. године, јун, 2011. Видети: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Nacionalna_strategija_i_Plan_delovanja_za_bezbednost_u_zajednici_2011_-_2016.pdf

периоду када је на Косову започет процес преношења надлежности у области безбедности и правосуђа са међународних на локалне институције, неопходно је да у раду тих институција праведно и равноправно буду укључени и припадници мањинских заједница.

Према последњем истраживању јавног мњења, које су спровели НВО Актив и НВО Центар за мир и толеранцију у четири општине на северу, од укупно 800 испитаника, 14,1% испитаника је тренутну безбедносну ситуацију на Косову оценило као добру, док од свих институција које се баве заштитом безбедности, Цивилна заштита ужива највеће поверење код испитаних грађана . Овде би требало имати у виду да су јединице Цивилне заштите функционисале изван правног и институционалног оквира Косова и да су 2015. године расформиране.

Бриселски споразум је окончао и функционисање паралелних полицијских структура под надлежношћу српског МУП-а на северу Косова. Не чуди чињеница да је поверење испитаника у Косовску полицијску службу (КПС) незнатно повећано након интеграције припадника МУП-а. Полиција Косова је највећа организација у сектору безбедности која је одговорна за спровођење закона и за све аспекте јавне безбедности на Косову. Она мора реаговати професионално и предузети мере како би се етнички мотивисани напади спречили и да у сарадњи са тужилаштвом примене адекватан приступ одговора на злочине из мржње. Реаговање тужилаштва и судства би подстакло поверење у владавину права и институције. Како не постоји доступна и валидна статистика о броју покренутих истрага и алармантно низак број санкционисаних – решених случајева ПЕМИ-а, сваки нови неразрешени случај отворени је позив на насиље. Косовске институције би требало да снесу апсолутну одговорност за овакве инциденте у будућности. Међуетничке тензије око повратка расељених лица су проблеми који се и даље понављају. Повратак заједница, интеграција расељених лица, њихова посета светилиштима и гробљима је оно чему се противи већинска заједница. У циљу пружања веће безбедности и осећаја безбедности неопходно је повећати број припадника полиције из српске заједнице, посебно у повратничким местима као и у срединама где постоји већи ризик.

Целокупна област безбедности је у суштини политичка. На стварну безбедност и осећај безбедности од изузетног значаја је постојање политичке воље да одлучно одговори на безбедносне инциденте у којима су жртве припадници мањинских заједница, као и суштинска сарадња са заједницом, полицијом и тужилаштвом. Безбедна заједница подразумева координисану активност државних и друштвених тела, организација и институција које су одговорне за безбедност, сигурност, јавни ред и општи квалитет живота.

¹⁵ Видети: <http://ngoaktiv.org/fajlovi/Views%20of%20the%20citizens%20in%20north%20Kosovo.pdf>

ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ

Анализа стања

Пројектни задатак : Задатак ауторског тима Центра за мир и толеранцију је био да се у општинама у којима живи већинско српско становништво прикупе, систематизују и јавно представе оне теме које су запостављене у Бриселском процесу.

Методологија: Интервјуи, фокус групе, састанци са локалним чиниоцима, организацијама цивилног друштва и истакнутим појединцима

Локације: Северна Митровица, Звечан, Лепосавић, Зубин Поток, Грачаница, Ранилиг, Ново Брдо, Клокот, Партеш и Штрпце

Увод у тему:

Косово је најсиромашније у региону и има високу стопу незапослености. Економија се углавном заснива на услужним делатностима. Са друге стране, косовска економија је једна од ретких која је, након кризе 2008. године, бележила позитиван раст. У периоду 2011. до 2014. је забележен просечан раст од 3.5% што је изнад просека економског раста у региону, али је и даље испод светског просека. У периоду 2014. и 2015. године је забележено успоравање раста који се кретао у опсегу од 2.5% - 3% због смањења доприноса главних узрочника претходног раста као што су: раст зарада, јавне инвестиције и помоћ из иностранства. Отпорност косовске економије на светску кризу првенствено је резултат неинтегрисаности домаће економије у светску, композицији буџета који је оријентисан на развој, као и на сталном приливу подршке из иностранства¹⁶. Економисти су препознали негативни трговински биланс уз распрострањену корупцију као један од главних економских проблема са којима се Косово суочава. У 2014. години је забележен раст извоза за 10.5%, чиме је достигнут извоз у вредности €325 милиона, док је, истовремено, увоз порастао за 3.6 процената чиме је достигао вредност €2.5 милијарде.

Косово је у фази поновног настанка, индустријализације и ревитализације. Мала и средња предузећа (МСП) чине велики део економске производње на Косову. Она у великој мери доприносе развоју динамичнијег приватног сектора са могућим позитивним импликацијама по укупан економски раст. Један од кључних фактора за развој приватног сектора је високо-квалификована радна снага.

¹⁶ <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/Kosovo-Snapshot.pdf>

¹⁷ [http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/AFT/Report-on-Competitiveness%20NATURAL%20BORN%20CLUSTERS%20\(SERBIAN\).pdf](http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/AFT/Report-on-Competitiveness%20NATURAL%20BORN%20CLUSTERS%20(SERBIAN).pdf)

Скоро четвртина (23%) косовских фирми је навела недовољно стручну радну снагу као кључни проблем њихових предузећа. Развојна стратегија заснована на систематском решавању проблема неконкурентног приватног сектора, уз појачану интеракцију између владе, универзитета и приватног сектора (triple helix initiative) је неопходна. На тај начин би се стратешки унапредио квалитет образовања и ускладили образовни профили са потребама тржишта рада. Осим тога, неопходно је радити на развоју пословних и менаџерских вештина власника малих и средњих предузећа, као и преношењу знања и технологија.

Влада Косова је препознала приватни сектор као потенцијални извор привредног раста, што се огледа у доношењу стратегија које имају за циљ стварање повољног пословног амбијента за развој малих и средњих предузећа, промовисање предузетништва и подизање конкурентности домаће привреде. У 2016. години су усвојене: Стратегија за развој предузећа, Стратегија за развој пољопривредних предузећа, Стратегија за развој недрвних шумских производа, Програм за пољопривредни и рурални развој као и Стратегија за развој виноградарства и винарства.

Општине су надлежне за спровођење закона и стратегија у циљу подстицаја локалне привреде. Стратегије, донесене на централном нивоу, су веома често урађене без потребних консултација са органима локалне самоуправе. Међутим, у пракси локалне самоуправе немају организационе ни кадровске капацитете да ефикасно спроведу ове планове и стратегије. Јужне општине на Косову са српском већином, за разлику од северних, имају израђене локалне развојне планове, али су ти планови углавном креирани од стране консултантских агенција, без превеликог учешћа локалних структура у њиховој изради, што је имало за последицу њихову неадекватну практичну примену.

Мала и средња предузећа, у власништву мањинских заједница на Косову, суочавају се са препрекама које спречавају да овај сектор развије свој пуни потенцијал у смислу јачања продуктивности и стварања додате вредности предузећа. Услед несистематског приступа развоја приватног сектора, недостатака подршке, људског и техничког капацитета, отежаног приступа подстицајним средствима, субвенцијама, кредитима или другој помоћи коју обезбеђују донатори и инвеститори, мала и средња предузећа, која су у власништву мањинских заједница, имају умањену могућност да се прошире на нова тржишта, па стога послују углавном унутар својих матичних општина. Осим економске изолованости српских пословних актера, даљи развој предузетништва ограничава недостатак стимулативне политике за развој МСП-а као и недостатак стратешког инвестирања у општине са већинским српским становништвом. Такође је евидентан проблем управљања земљиштем у општинском власништву. Многе општине немају урбанистичко регулационе планове што повећава ризик капиталног инвестирања, јер предузећа и грађани не могу да предвиде дугорочну намену земљишта.

Да би се подстакло одрживи развој, привредни раст и запошљавање, морају се повећати улагања у развој приватног сектора. Удео јавног сектора у српским срединама је несразмерно велики у односу на приватни сектор.

Висина зарада у јавном сектору значајно премашује зараду у приватном сектору што чини приватни сектор мање пожељног послодавца у односу на јавни. Постоји оправдан страх, првенствено међу српским становништвом на Косову, да ће тренд „гашења“ институција Републике Србије (РС) као највећег „послодавца“ довести до повећања стопе незапослености у већинским српским општинама и да будућа Заједница српских општина неће имати капацитет да прими све запослене из српских државних предузећа која ће у догледно време бити угашена. На основу ширег истраживања урађеног у оквиру платформе "Заједнички глас", као и ставова учесника свеобухватног процеса идентификовања проблема Срба на Косову, у овом документу су разматрана три проблема која имају значајан утицај на економски развој у српским срединама. Решавањем ових проблема, створили би се услови за боље тржишно функционисање МСП у власништву косовских Срба. То су: економска изолованост, недостатак локалних стимулативних политика и донаторска политика, односно инвестициона клима.

Економска изолованост

Српски произвођачи и предузетници тренутно немају директну тржишну комуникацију, док је приступ великим тржишним центрима и механизмима за пласман производа отежан. То их све чини неравноправним актерима на косовском тржишту.

Подстицање привредне комуникације и контакта између Срба и Албанаца у значајној мери може утицати на смањење економске изолованости припадника српске заједнице на Косову.

Сарадња привредне коморе Косова и Србије може пружити подстицај сарадњи српских и албанских привредника на Косову. Са друге стране, превртање камиона са српском робом, од стране симпатизера политичке организације косовских Албанаца "Самоопредељење", шаље негативну поруку предузетницима из српских средина. Потребна је систематска, а не спорадична (ad hoc) подршка међуетничкој сарадњи путем програма за подстицај стратешких пословних партнерстава. Тренутно су актуелни програми међународних

донатора као што су програм УСАИД-а (USAID) "Унапредимо Косово заједно - локално решење", програм Свисконтакта (Swisscontact Kosovo) који имају за циљ подстицај сарадње српских и албанских предузетника као и стварање веза између произвођача и прерађивача из различитих заједница. Експертска подршка из цивилног сектора, осим што олакшава пословање припадника српске заједнице са привредницима из других заједница, може значајно допринети његовом унапређењу путем развијања програма едукације, израде развојних програма, обуке учесника у писању пројеката, бизнис планова као и информисање о расположивим финансијским средствима за развој МСП-а.

У циљу смањења изолованости српских предузетника и малих и средњих предузећа у њиховом власништву, потребно је да се промовише њихова интеграција у пословна удружења, нарочито у управу поменутих удружења како би се повећао степен поверења и заступања њихових интереса.

То се првенствено односи на укључивање у рад трговинске коморе Косова која тренутно нема представника српског пословног окружења. Једно од могућих решења за адекватно представљање мањинских предузетника је укључивање новооснованог удружења српских привредника на Косову као придруженог члана трговинске коморе. Такође, не постоји адекватна сарадња са осталим институцијама на централном нивоу као што је косовска агенција за инвестирање и подршку предузећима (KIESA) која је одговорна за заштиту и промовисање инвестиција, спровођење политика и јавних програма у области развоја МСП-а. Недостатак институционалне подршке, владавине закона, изолованост, некоректна конкуренција, неповерење у косовске институције и ограничене слободе кретања су проблеми са којима се суочавају српски предузетници у покушајима да укључе своје компаније на косовско тржиште. Стога су српски предузетници углавном усмерени на своја локална тржишта као и на пласман робе у Србију. Дугорочни развојни планови требало би да иду у правцу регионалног ширење тржишта, али би сагледавање потреба и потенцијал продаје на Косову морали бити основ краткорочних планова, као и планова на средњи рок.

Развојне политике на локалном нивоу

Косовске општине се суочавају са недовољним економским, административним и људским капацитетом да се ефикасно ухвате у коштац са великим бројем надлежности које су додељене Законом о локалној самоуправи. Децентрализација није решила све те проблеме већ су се постојећи ресурси као и одговорност само пребацили са једног нивоа управе на други. Упркос широком спектру нових овлашћења, локална самоуправа није у могућности да искористи пун капацитет самоуправе због неусклађености закона (створен је конфликт

надлежности¹⁸⁾ као и због недовршеног процеса децентрализације. Најзначајнији недостатак је неадекватно спроведена фискална децентрализација. Фискална децентрализација подразумева процес прерасподеле моћи одлучивања и управљачких одговорности у области фискалне политике на ниже нивое власти. Без успешно спроведене фискалне децентрализације, могућности локалних самоуправа да подстакну предузетништво у својим општинама су јако ограничене. Према члану 24, Закона о локалној самоуправи, општински буџет се састоји из сопствених прихода и грантова додељених са централног нивоа. У српским општинама на Косову је удео сопствених општинских прихода мали и постоји висок ниво финансијске зависности од трансфера са централног нивоа.

Затим, постоји проблем коришћења земљишта од стране локалних самоуправа. Општина не мора да добије овлашћење централне власти у случају трансфера јавног земљишта искључиво на период мањи од десет година¹⁹⁾ што ограничава инвеститоре којима је потребан дужи временски период закупа. Поједине општине се сусрећу са проблемима везаним за недостатак земљиштва у општинском власништву што такође чини препреку за подршку појединим инвеститорима. Имајући у виду недостатак организованог удружења које окупља предузетнике, неефикасно деловање Трговинске коморе Србије на Косову, као и неадекватно учешће представника српских предузетника у трговинској комори Косова, одељења за економски развој су прва адреса за потенцијалне инвеститоре. Зато је неопходно оснажити запослене у општинским одељењима за економски развој, како би што адекватније прижили услуге повезовања потенцијалних привредника из иностранства и других средина на Косову са привредницима на територији општине.

Донаторска политика

Карактеристика великог броја предузећа у српским срединама на Косову је недостатак стратешког плана развоја што негативно утиче на конкурентност. Политичка нестабилност отежава дугорочно планирање и стратешко инвестирање појединца. Због тога је одлика предузетништва у мањинским срединама велико ослањање на финансијску помоћ донатора. Тренутно мале и средње предузетнике подршавају програми УСАИД-а (Empower, Унапредимо Косово заједно), Швајцарска развојна помоћ као и Европска Унија преко великог броја програма.

¹⁸⁾ Закон о јавним предузећима, предвиђа да је предузеће под ингеренцијама централне владе уколико пружа услуге за три или више општина, док Закон о локалној самоуправи додељује пуно управљање општинским властима

¹⁹⁾ The Law on Municipal Property Transfers for Alternative Use. Видети:

<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20allocation%20for%20use%20and%20exchange%20of%20imovable%20property%20of%20the%20municipality.pdf>

Уочљива је потреба координираног рада донаторских организација и размене информације о корисницима програма подршке. Анализа корисника бесповратних кредита за покретање бизниса или проширење постојећег показује да су поједина лица добила више грантова. Нужна је повећана координација да би се избегло дуплирање донаторских интервенција како би се оставио простор за већи број корисника ових средстава. Праћење резултата интервенција од стране међународних донатора такође је имало мањкавости. Наиме, већи део програма подршке предузетницима има ограничен рок трајања (најчешће 3 године) па се период надзора предузећа завршава након истека пројекта.

Са друге стране, подршка Републике Србије и представника Срба у косовским институцијама има за циљ везивање Срба за српско тржиште. Дијаметрално успостављени интереси ова два чиниоца стварају пометњу у стратешком опредељењу развоја бизниса. Усклађивање политике ова два актера, вођена стратешким економским интересима, а не политиком, неопходно је не само за дугорочни економски развој српске заједнице, већ је од суштинског друштвено-политичког интереса за функционисање Срба на Косову у будућем периоду. За развој малих и средњих предузећа важна је политика Владе Косова која омогућава несметано функционисање тржишта. Стога је неопходно суштинско учешће представника пословне и политичке заједнице Срба на Косову у процесима креирања стратегија и надзор над регулаторним механизмима за подстицај развоја приватног сектора. Тренутно, локални функционери и пословна заједница немају капацитет да ефикасно управљају и спроведу планове и стратегије што отежава приступ субвенцијама, кредитима, грантовима или другој помоћи коју обезбеђују донатори и инвеститори.

ОБРАЗОВАЊЕ НА КОСОВУ

Анализа стања

Образовни систем на Косову није само област око које се воде аргументативни политички разговори због усвајања савршенијег и просперитетнијег образовног система, већ ово питање има и емотивну димензију која спутава рационализацију аргументације заинтересованих страна. На Косову паралелно функционишу два образовна система. Један под управом и по наставном плану и програму косовског Министарста образовања, науке и технологије (МОНТ) и други којим управља Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Све основне и средње школе, смештене у срединама или општинама у којима Срби чине већину, користе план и програм Министарства просвете Републике Србије који обезбеђује уџбенике и дипломе и под чијом управом се налази наставно и помоћно особље школе. Припадници других мањинских заједница, у зависности од подручја у коме станују, као и језичких, културних и других фактора идентитета, бирају један од ова два образовна система. Образовни систем на Косову под управом Републике Србије нуди образовање искључиво на српском језику. У оквиру косовског образовног система постоји наставни план на албанском, турском и босанском језику. Тренутно, ученици или студенти који су завршили одређени ниво школовања, унутар српског образовног система на Косову, могу да наставе своје образовање или у оквиру српског образовног система, у иностранству или на неком приватном Универзитету на Косову (на пример Амерички универзитет на Косову), док је школовање унутар јавног сектора образовања под окриљем МОНТ-а онемогућено.

Постојање два одвојена система образовања са различитим наставним планом и програмом, утиче на интеракцију и комуникацију између припадника различитих заједница и отежава развој мултиетничког друштва. Овоме посебно доприноси чињеница да ни у једном систему није предвиђено учење другог службеног језика.

Неусклађеност образовних система као и међусобно непризнавање утиче на могућност преласка са једног система на други. Између осталог, такво стање доприноси отежаном приступу тржишту рада. Усклађеност образовних профила са потребама тржишта рада као и квалитет образовања су примећени недостаци у оба образовна система. Посебна категорија проблема у образовном систему који функционише у мањим срединама са српском заједницом је питање безбедности ученика. Услед снажне перцепције небезбедности,

ученици из изолованих средина су принуђени да основно школовање похађају у срединама у којима се осећају безбедно. То је узроковало успостављање великог броја основних школа које опслужују мали број ученика и у којима је квалитет образовања крајње упитан и, на крају, такав модел није економски оправдан. Ad hoc приступ у решавању питања ћачког превоза из изолованих средина у средине у којима су измештене средње школе, повремени инциденти као и свеобухватна лоша безбедоносна ситуација имају лош утицај на квалитет живота и образовања. Емотивни елемент код родитеља је присутан по питању садржаја наставних уџбеника. Отпор према изучавању историје, географије и књижевности која није у складу са ставовима родитеља је свеприсутан.

Овај документ првенствено разрађује питања која су од суштинске важности за квалитет живота припадника српске заједнице, то су питање признавања диплома, некомпатибилности два система и усклађивање образовних профила са тржиштем рада.

Питање признавања диплома и сведочанстава

Решавање отвореног питања признавања диплома и сведочанства је потребно да би се створили услови за даље школовање и остваривање права на запослење унутар косовског система. Дипломе стечене на Косову, у оквиру српског образовног система, су признате у свету али нису признате од стране косовских институција. Питање признавања диплома није покренуто током техничког дијалога између представника Косова и Србије као и током политичких преговора.

Неопходан је свеобухватни политички договор на највишем нивоу којим би се уредило питање признавања диплома и сведочанстава на свим нивоима.

У Бриселу, 2011. године, је постигнут договор који се односио на образовање и прихватање универзитетских диплома. То је Оперативни закључак донесен 2. јула, 2011. године, који је због слабе примене ревидиран 2015. године. Наиме, делегације су се договориле да Европској универзитетској асоцијацији повере задатак оверавања универзитетских диплома које издају универзитети оба образовна система и на тај начин омогуће наставак школовања или запошљавања у јавном сектору. Међународна организација цивилног друштва СПАРК је у сарадњи са Европском асоцијацијом универзитета преузела обавезу да реализује пројекат прихватања диплома. Пројекат је прекинут када је завршено финансирање од стране Европске уније, а односио се на признавање универзитетских диплома Албанаца из

централне Србије, који су студирали на Косову, и Срба са Косова, који су завршили своје студије у Србији. Недостатак овог договора је изузеће признавања диплома универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Имајући у виду чињеницу да већина припадника српске заједнице на Косову поседује диплому приштинског Универзитета са седиштем у Косовској Митровици, непризнавање диплома од стране косовских институција има директног утицаја на могућност запошљавања у јавном сектору. Стога су свршени студенти поменутог универзитета принуђени да обављају послове који захтевају нижу стручну спрему. Спровођењем Уредбе о издавању сертификата о признавању диплома са Универзитета у северном делу Косовске Митровице, коју је Влада Косова усвојила крајем децембра 2015. године, има за циљ промену ове праксе што је као последицу имало повећање заступљености припадника мањинских заједница у централним институцијама на Косову, у складу са законом о јавној служби¹, који прописује праведну и пропорционалну заступљеност припадника мањинских заједница у институцијама јавне администрације на локалном и централном нивоу.

Некомпатибилност два образовна система

Српски и косовски образовни систем су некомпатибилни. Основне и средње школе на Косову, које похађају припадници српске заједнице користе наставни план и програм Министарства просвете Републике Србије, које снабдева школе уџбеницима, оверава дипломе и исплаћује плате запосленима у овим школама. Република Србија користи образовни систем осмогодишњег основног образовања и четворогодишњег средњошколског образовања, уз обавезно једногодишње предшколско образовање. Образовни систем, под ингеренцијом косовског Министарства за образовање, науку и технологију, се заснива на деветогодишњем основном образовању и трогодишњем средњошколском образовању. Предшколско образовање није обавезно, а ученици уписују први разред основне школе са шест година. Значајна је разлика у нивоу надлежности над сектором образовања. На основу закона о локалној самоуправи, надлежност над основним и средњошколским образовањем на Косову има локална самоуправа, док је образовни систем Републике Србије централизован.

Болоњски процес је подстакао реформу високог образовања у европским земљама у циљу стварања јединственог европског система универзитетске наставе и истраживања уз, истовремено, признавање и задржавање разноликости националних специфичности (култура, језик, традиција...). Тиме се тежи стварању флексибилнијег и ефикаснијег система високог образовања Европе који би био конкурентан и на глобалном нивоу знања.

¹ Закон о јавној служби 03/Л/149.

Факултетско образовање на Универзитету Приштина са привременим седиштем у Косовском Митровици, примењује наставни програм Републике Србије који је у систему Болоње. Косово није потписник Болоњског процеса али у реформи високог образовања прати овај систем у настојању да му приступи. Стратешки план за образовање на Косову (СПОК 2011-2016), усвојен 25. августа, 2011. године, успоставља политички оквир ка постизању стандарда ЕУ у области образовања. Укључивање високошколског образовног система Косова у Болоњски процес олакшаће хармонизацију образовних система као и мобилности студената и наставног особља.

Забринутост академске јавности у српској заједници, изазвана могућим утапањем српског образовног система у косовски, манифестована је отпором чак и према иницијативи за промену начина функционисања универзитета унутар образовног система Републике Србије².

Упркос отпору српске заједнице, политички процеси започети техничким дијалогом, уоквирени Бриселским споразумом предвиђају укидање институција Републике Србије на Косову успостављањем Заједнице српских општина (ЗСО).

Због тога је потребно да се пребаце извршна овлашћења образовног система са Министарства просвете, науке и технологије Републике Србије на ЗСО као и да се искористи политички моменат да се истовремено направи реформа образовања којом ће се наставни план и програм прилагодити потребама тржишта рада на нивоу Косова. Посебну пажњу би требало посветити унапређењу квалитета наставе као и програмима стручног оспособљавања наставног особља.

Иако постоји законски оквир, који предвиђа образовање при систему Владе Косова на оба службена језика, још увек није формиран наставни план и програм учења на српском језику. Влада Косова није поставила као свој приоритет пружање могућности студентима да студирају на другом званичном језику на Косову.

Разрадом опција су се бавиле углавном међународне организације. Једна од најзначајнијих иницијатива која је покренула дискусију о статусу универзитета у Косовској Митровици је

² Иницијатива директора канцеларије за Косово и Метохију, Марка Ђурића за успостављање "интегрисаног" Универзитета у Косовској Митровици

једнодневна дискусија организована од стране Форума 2015 “Високо образовање етничких заједница на Косову” одржана у Приштини, 18. маја, 2006. године. На форуму су представљена могућа решења и перспективе високог образовања за етничке заједнице на Косову.³ **Прва могућност** би била да се оформи Универзитет у Митровици као државни универзитет који би у потпуности функционисао под законским оквиром Косова. **Друга могућност** би била очување садашњег статуса Универзитета у Митровици, у оквиру српског образовног система, који би се у косовским законима третирао као приватна високообразовна институција финансирана од стране донатора (Република Србија). **Трећа могућност** може да се назове “Хонгконшки модел”⁴ којим би универзитет функционисао у оквиру косовског система али са високим степеном аутономије.

Учесници пројекта "Заједнички глас" су током вишедневних радних сесија дошли до става да за српску заједницу тренутно није прихватљиво драстично другачије решење (интеграција образовног система Републике Србије у косовски образовни систем) због бројних негативних последица таквог решења. Осим емотивних елемената, везаних за питање идентитета осетљиве заједнице, изражене забринутости због капацитета косовског образовног система да на одговарајући начин одговори потребама косовских Срба за високошколско образовање, задржавање образовног система у оквиру Р. Србије има и практичне разлоге. Наиме, универзитетско образовање у систему Републике Србије је у болоњском систему па студенти који дипломирају, мастерирају или докторирају на Универзитету у Косовској Митровици имају могућност да без додатних проблема наставе своје школовање на другим универзитетима у Европи, који су такође у систему Болоње, као и да наставе студије на неком од сродних универзитета у Србији. Мобилност студената је велика предност српског образовног система. Такође, студенти, у току и након студирања, имају могућност обављања стручне праксе у другим јавним институцијама у Србији. Имајући у виду јако низак ниво запошљавања Срба у јавним предузећима на Косову, српске институције, упркос најави гашења, и даље представљају привлачнију опцију за запошљавање студената из српске заједнице. Уз то, Република Србија нуди својим студентима, који постигну одређени успех, бесплатно школовање, различите студентске стипендије и кредите током школовања, као и студентске стипендије за студенте који се образују у иностранству.

³ http://kec-ks.org/botimet_files/educationserbisht.pdf

⁴ “Модел Хонг Конга” има јеноставни модел. Управни одбор преузима на себе многе одговорности министарства. Сарадња ректората и министарства је сведена са дневне сарадње на ниво сарадње на годишњем нивоу. Та сарадња се односи на питања општег буџета и годишњих преговора заснованим на анализи рада и структуралним вредновањима. Овај концепт је примењив на овај случај пошто сваки вид блиске сарадње између универзитета и министарства подразумева и политички аспект. Што је већа дистанца, коју осигуравају институције од утицаја министарства, толико ће бити лакше да се спроведу кроз техничке моделе.

Усклађивање образовних профила са тржиштем рада

Поред потребе за квалитетним образовањем, неопходно је обезбедити и образовање младих на основу потреба тржишта рада. Косово има највишу стопу незапослености на западном Балкану. Ово посебно забрињава због чињенице да млади испод 25 година старости чине 49 % целокупног становништва. Према последњим статистичким подацима, на Косову је пола милиона младих незапослено што представља велики проблем.⁵ Притисак радне снаге на тржиште рада је енормно. Сваке године на тржиште рада излази 30.000 младих људи, док су процене економиста да се тек за 15.000 особа стварају услови за запошљавање. Такав несклад између природног прираштаја и могућности за запошљавање додатно доприноси порасту незапослености. Непосредни узроци лошег положаја младих на тржишту рада су: систем образовања који није прилагођен потребама тржишта, мала потражња за радном снагом, партократски систем запошљавања уместо меритократског, неконкурентна привреда и доминација малих породичних бизниса, лоши механизми посредовања при запошљавању и неинформисаност о постојећој понуди и потражњи.

Неусклађеност образовних система са потребама тржишта рада доводе до тога да, са једне стране, тржишту недостају одређени образовни профили а нема их у понуди, и са друге, "фабриковање" одређених занимањима за којима нема потребе .

Недостатак радног искуства је ограничавајући фактор за велики број младих приликом тражења посла. Стручно усавршавање током студирања је од велике важности за запошљавање свршених студената. Две високошколске образовне институције које нуде могућност стажирања и стручног оспособљавања (Амерички универзитет на Косову и Међународни бизнис колеџ у Митровици) бележе стопу од 80% запошљавања студената две године након завршетка школовања. Влада Косова је 2011. године усвојила Национални оквир за квалификације (НОК). Оквир ће се користити као радни документ и имаће за циљ да побољша приступ раду и даљем образовању, као и да сагледа потребе ученика, економије, образовања и институција за усавршавање.

⁵ http://radiokontaktplus.org/grad/nezaposlenost_mladih_na_kosovu_ogroman_problem/6202

Препоруке

Услед непостојања комуникације између два образовна система на Косову, локалне институције Републике Србије на Косову, као и Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије немају увид у потребе тржишта рада, статистичке податке о запослености и незапослености одређених профила. Шансе за запошљавање припадника српских заједница су много мање уколико не постоје објективне информације о потребама тржишта рада и, самим тим, не постоји планска оријентисаност образовног система ка промовисању одређених занимања. Неопходно је остварити комуникацију између два образовна система и обезбедити податке од релевантних институција на основу којих ће се створити јаснија слика о потребама тржишта рада и обезбеђивању тражених образовних профила. Образовање би требало да прати трендове тржишта рада. Србија још увек нема Национални оквир квалификација (НОК) који би требало да доведе до смањења дугорочне незапослености. Међутим, поставља се питање колико ће овај оквир, који је тренутно у изради, регулисати систем професионалног образовања и оспособљавања узимајући у обзир специфичност друштвено – економске ситуације на Косову. Потребно је прилагодити НОК Републике Србије за студенте са Косова претходно мапираним захтевима тржишта рада на Косову. Отежавајућа околност за припаднике српске заједнице је недостатак центара за стручно оспособљавање. На Косову постоји већи број тих центара који су под управом Министарства за рад и социјална питања, а једини центар који је био доступан припадницима српске заједнице (у селу Дољане, општина Звечан) је престао са радом након проглашења косовске независности. До данас, није учињен никакав напор од стране ресорног министарства да се отвори такав центар који ће припадницима српске заједнице, као и осталим заједницама који говоре српским језиком, пружити могућност за стручно оспособљавање и преквалификацију.

ИЗВОРИ:

1. Law on Protection and Promotion of the Rights of Communities and their Members in Kosovo, Official Gazzete of Republic of Kosova, no. 03/L-047.
2. НВО АКТИВ, НВО ЦМТ. "Views of the citizens in north Kosovo: Political, economic and security aspects." НВО АКТИВ.
<http://www.ngoaktiv.org/fajlovi/Views%20of%20the%20citizens%20in%20north%20Kosovo.pdf>
3. Закон о употреби језика, Специјални представник генералног секретара , br. 02/L-37.
5. Закон о цивилној служби Републике Косова, Службени лист РК br. 03/L-149.
7. Канцеларија Премијера, Канцеларија за питања заједница." Процена запошљавања припадника невећинских заједница у јавним службама и јавним предузећима на Косову. "Канцеларија Премијера, Канцеларија за питања заједница.
http://www.zck-ks.net/repository/docs/Procena_zaposljavanja.pdf
10. Устав Косова, Службени лист РК , члан 61.
11. Закон о јавним предузећима , Службени лист РК , бр. 03/L-087
12. Канцеларија Премијера, Канцеларија за питања заједница." Процена запошљавања припадника невећинских заједница у јавним службама и јавним предузећима на Косову. "Канцеларија Премијера, Канцеларија за питања заједница.
13. Закон о заштити и промовисању права заједница и њихових припадника у Републици Косово, Службени лист РК, бр. 03/L-047.
14. Влада Републике Косова , Министарство унутрашњих послова. "Национална стратегија и План деловања за безбедност у заједници 2011-2016. " Влада Републике Косова , Министарство унутрашњих послова. . [http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Nacionalna_strategija_i_Plan_delovanja_za_bezbednost_u_zajednici_2011 - 2016.pdf](http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Nacionalna_strategija_i_Plan_delovanja_za_bezbednost_u_zajednici_2011_-_2016.pdf)
15. НВО АКТИВ, НВО ЦМТ. "Views of the citizens in north Kosovo: Political, economic and security aspects." НВО АКТИВ.
<http://www.ngoaktiv.org/fajlovi/Views%20of%20the%20citizens%20in%20north%20Kosovo.pdf>
16. THE WORLD BANK GROUP IN KOSOVO. "COUNTRY SNAPSHOT APRIL 2013. " THE WORLD BANK GROUP IN KOSOVO.
<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/Kosovo-Snapshot.pdf>

18. Закон о локалној самоуправи, Службени лист РК, бр. 03/L-040.

19. Закон о јавним предузећима, Службени лист РК, бр. 03/L-087

20. Republic of Kosovo Assembly. "The Law on Municipal Property Transfers for Alternative Use." Republic of Kosovo Assembly.

<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20allocation%20for%20use%20and%20exchange%20of%20immovable%20property%20of%20the%20municipality.pdf>

21. Закон о цивилној служби Републике Косова, Службени лист РК br. 03/L-149.

22. Форум 2015, КЕЦ. "Високо образовање етничких заједница на Косову." Форум 2015.

http://kec-ks.org/botimet_files/educationserbisht.pdf

23. Радио Контакт Плус. "Незапосленост младих на Косову огroman проблем." Радио Контакт Плус.

http://radiokontaktplus.org/grad/nezaposlenost_mladih_na_kosovu_ogroman_problem/6202

Пројекат подржан:

Мишљења, ставови и закључци или препоруке
припадају ауторима и не изражавају неопходно
ставове Косовске фондације за отворено друштво.